

HISTORICKÉ RYTINY VE SKALÁCH ČESKÉHO RÁJE

Člověk vždy toužil zanechat po sobě v krajině svědectví. Stopu. Podpis.

Pískovcová oblast Českého ráje se sama nabízela k rytí a tesání. Ať už šlo o činnost potulného poutníka, který si napsal do skály krátké okamžiky před usnutím u plápolajícího ohně pod klenbou skalní sluje, učeného kněze, jenž do skály vetknul svůj vztah k Bohu, nebo vzdělaného vesničana, který chtěl zaznamenat, že ho do skalního úkrytu vyhnala nepřátelská armáda. Lidé po sobě odnepaměti zanechávali vyobrazení či nápisy, které k nám i po stovkách let promlouvají. Od první poloviny devadesátých let probíhá v Českém ráji výzkumná činnost mapující skalní rytiny. První objevy rozšiřující dosavadní poznatky o životě našich předků vedly specialisty z českolipského muzea k zahájení systematického výzkumu. Společný projekt Vlastivědného muzea a galerie v České Lípě, Správy CHKO Český ráj a nověji též Geoparku Český ráj probíhá od roku 2001.

Terénní práce v letošním roce se pomalu chýlí ke konci a momentálně jsou zpracovávány stovky dokumentačních karet, fotografií, skic a plánů.

My jsme hovořili s hlavním garantem výzkumného projektu, speleoarcheologem Petrem Jenčem.

Pod pojmem rytina ve skále si člověk nejspíš vybaví něco ve smyslu „Byl jsem tady“ nebo „Miluju tě, Evo“. Vy jste ve skalách Českého ráje zmapo

vali více než deset tisíc rytin, kreseb a maleb. Jak se v průběhu staletí měnily motivy?

Zatímco z období staršího novověku evidujeme převážně objekty související s běžným hospodařením, především lesním, s vytyčováním hranic pozemků nebo lámáním kamene, před polovinou 19. století mnohá zákoutí Českého ráje stále více obohacovaly pamětní podpisy prvních výletníků objevujících romantiku pískovcových skal a hradních zřícenin. Výrazný vliv na výskyt skalních nápisů mělo zavedení povinné školní docházky v roce 1774. Do sklonku 18. století se znalost písma omezovala na duchovní, až v dalším pořadí na úředníky, učitele, vzdělané měšťany či vesničany. Šlo tedy o poměrně malý segment obyvatelstva.

Co starší rytiny, v čem jsou jiné?

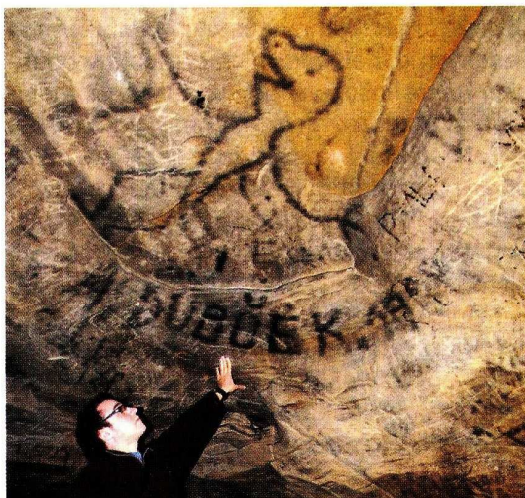
Vývoj si můžeme představit na příkladu historické těžby kamene. Sklonek středověku a 16. století charakterizují rozličné značky lomařů, blízké kamenickým značkám na soudobých stavbách nebo profesně vzdáleným prospektorským symbolům. V raném novověku se v případě pískovcových lomů též setkáváme s prvním vyobrazením lomařského náčiní. Takovou pěknou ukázkou je jedna z lomových stěn v údolí Kosteckého Plakánku, kde najdeme i nápis upomínající na odběr stavebního kamene pro kostel sv. Maří Magdaleny v Sobotce, signovaný letopočtem 1591. Sekané iniciály nebo celá jména doprovázená datem ukončení těžby jsou příznačná pro mladší těžbu – pro pokročilé 18. a především 19. století.

Častými jsou také symboly dokládající vztah člověka k Bohu a církvi. Nejčastěji jde o kříže latinského typu. S utrakvistickým vyznáním tradičně spojujeme vyobrazení kalichů, které pro 16. a 17. století prokazatelně známe z Valečova, Chlumu-Kozlova a ke stejnému časovému horizontu patrně náleží i rytiny poháru a číše ve skalním labyrintu Stará forota u Žehrova. Ne vždy je však na místě interpretace rytého nebo sekaného kalichu coby dokladu úkrytu nekatolíků. Valečovský soubor kalichů ze světnice Beneška datují letopočty do doby, kdy byl hrad v držení staroutrakvistů Hynka a Zikmunda Vančury z Řehnic.

Připomínají některé nápisy na skalách známější historické události?

Ano, představují velmi zajímavou skupinu památek. Za válek se lidé, mnohdy i s

nejcennějším osobním majetkem, uchýlovali do skal před blížícím se nebezpečím. Nemuselo jít vždy o prosté venkovany prchající před drancováním, rekvírováním majetku a násilím. Několik lokalit, které lze spojit s událostmi třicetileté války a zejména pak slezských válek 18. století, známe z širší oblasti Příhrázské vrchoviny. Zmíňme táborníky značně poškozený soubor rytin z dubna 1757 pod skalním převisem Velký Pelíšek u Mužského, tesáním speciálně upravený jeskynní úkryt z časů druhé slezské války v Žehrovském lese. Podobnou interpretaci připouštějí středověká sídla Drábské světničky nebo Hynšta. Rovněž prusko-rakouský konflikt 1866, stejně jako události 2. světové války připomínají některé ryté záznamy ve skalách. Konkrétně v jeskyních a pod převisy Příhrázských skal se v únoru a březnu 1945 ukrývalo minimálně 113 uprchlých válečných zajatců. Jejich počet mohl dosahovat až ke dvěma stovkám. Především se jednalo o Sověty. Z let 1944 a 1945 známe nejčastěji vyobrazení pěticípých hvězd, někdy doplněné o srp a kladivo, s letopočty, též nápisy v azbuce.

Je nějaká lokalita na historické nápisy zvláště bohatá?

Takových lokalit nacházíme ve skalních městech Českého ráje řadu. Je to dáno zejména poměrně hustou sídelní strukturou položenou již ve vrcholném středověku, hospodářským využíváním krajiny po mnoha generacích, později rozvojem turistického ruchu. Množství historicky cenných skalních rytin a kreseb bylo ale v nedávné době přerýto, poškozeno divokým rozdělováním ohňů, další pohltila solná koroze. Velký podíl na tom, že některé staré nápisy a vyobrazení jsou už nečitelné, musí mít přece i sama příroda, nejen lidé. Pískovec přeci podléhá zkáze rychleji, než jiné horniny.

Pominu-li výše zmíněné výkvěty solí bohatých na hliník v posledních asi 150 letech, které zvláště v exponovaných polohách skal představují problém, divil byste se. V rámci jiného našeho výzkumného projektu, na němž pracujeme s Přírodovědeckou fakultou Univerzity Karlovy, byl sledován ústup stěn jeskyní Klokočských a Příhrázských skal na základě radiouhlíkové datace karbonátových sintrů. Zjistili jsme, že stěny a stropy v jeskyních neustoupily o více než milimetr za posledních 8-13 tisíc let! Mimo podzemí je ústup povrchu pochopitelně rychlejší, ale pro období několika staletí to nehraje roli. Výjimkou jsou horizontální plochy skalních výchozů, kde nalézt ještě čitelný stolet starý nápis bývá obtížné. Petroglyfy ze středověku nebo staršího novověku bývají obvykle provedeny hluboce, velmi často sekáním, dochovávají se tak mnohdy lépe než rytina klacíkem ze současné doby.

Našli jste i nějaké rytiny z pravěku?

Pravěké rytiny jsme i přes systematický výzkum v žádné z pískovcových oblastí severních a severovýchodních Čech nezjistili.

Exaktně datované stěny některých jeskyní přítomnost rytin či škrábaných stop z období posledních lovců nebo raných zemědělských kultur zatím neprokázaly. Neznamená to, že v pravěku nebylo nic vyryto. Průkazně nejstarší rytiny datujeme do středověku – jedná se o vyobrazení zbraní, křížů, zmínit mohou též vyobrazení postavy ve zbroji.

Jak je to s přerýváním nebo úmyslným odstraňováním nápisů?

Přerývání starších nápisů novými bývá běžné. Na některých pamětních místech lze sledovat snahu o jejich doplňování. Takový příklad známe ze Sluje českých bratří na Kalichu. Pokud hovoříte o úmyslném ničení nápisů, známe z českých pískovců, zejména Sudet, i příklady motivované dobovou národnostní nesnášenlivostí.

Byly i v minulosti nápisy na skále vnímány jako vandalství?

Když se podíváte na provedení některých historických nápisů, třeba jen na pečlivé podpisy návštěvníků Českého ráje z předminulého století, zjistíte, že si vždy pro jejich vytvoření našli čas. Dnešní podpisy tak v porovnání často působí jako narychlo provedené neestetické čmáranice. Již na sklonku 19. století bylo rytí do skal považováno za znehodnocování krajiny. Známý propagátor Českého ráje Václav Durych se ve svém Průvodci z roku 1886 pohoršoval nad „jmény hloupých“, kteří se zvěčnili na tesané pohovce na temeni Mariánské vyhlídky na Hruboskalsku.

Který nápis, jenž jste objevili, je nejstarší?

Ve skalách Českého ráje jím je sekaný nápis datovaný letopočtem 1562 při patě jedno-

ho ze skalních bloků Drábských světniček. O pár let mladší se zdá být alespoň část souboru s erbem, kalichy a letopočty 1569 v areálu hradu Valečov.

Existuje nápis z novodobé historie, který vy osobně považujete za hodnotný, nikoliv za projev vandalství?

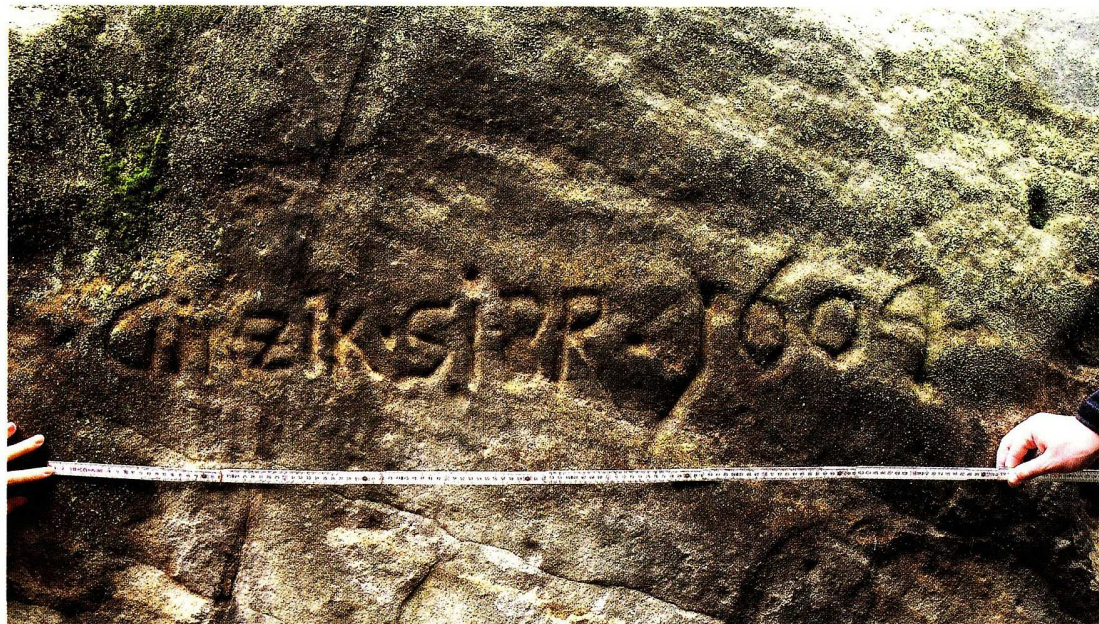
Takových případů známe několik, nejznámější je Kopicova galerie. Samozřejmě, že dlouhodobým trendem ochrany pískovcového geofenoménu je, aby nové objekty nevznikaly. Skalní města Českého ráje jsou zahlcena stovkami tisíc recentních rytin, popřípadě reliéfů. Stovky jich každoročně přibudou. Ze současných rytých objektů, u kterých lze hledat hlubší informační nebo duchovní hodnotu, mě napadají například některé texty s filosofickými citáty, které zhruba před dvaceti lety vytvořili na Maloskalské Drábovně studenti turnovské šperkárny. Vybavuji si přímo malbu, kde je vidět výtvarná schopnost autorů. Podobně trampský reliéf ukřižovaného Krista ze 70. let nedaleko studánky Hrdinky pod Mužským.

Jsou běžná i „politická“ vyjádření?

Objevují se. Například rytina hákového kříže s nápisem SSSR, kterou jsme dokumentovali na Drábovně u Malé Skály nebo kresba vztahující se k událostem roku 1968 a osobě Alexandra Dubčeka na stropě jeskyně v Klokočských skalách. Z Boreckých skal zase známe reliéf překříženého srpu s kladivem oslavující nejspíše předválečnou KSČ či Sovětský svaz.

Touha lidí podepsat se do skály a říct tím „Byl jsem tu“ je asi věčná...

Máte pravdu. Některí lidé se do Českého ráje vracejí a vždy se podepíšou. Napadá

mě příjmení jedné slečny nebo paní, která se v oblasti Maloskalské Drábovně zvěčnila podpisem hned několikrát, zjevně s určitým časovým odstupem. Možná tak činila při každé své návštěvě.

Znáte i nějaký humorný nebo neobvyklý nápis ve skále?

Nedaleko mladoboleslavského vlakového nádraží v Čejeticích zanechala tamní mládež na skále nápis „RENEGADE 1996“. Vznikl v době, kdy TV Nova vysílala premiéru amerického seriálu „Odpadlík“ s Lorenzo Lamasem v hlavní roli (v originále Renegade, pozn. red).

Můžeme skalní nápisy a rytiny vnímat jako kroniky?

Zcela určitě. Jsou připomínkou lidské každodennosti od středověku po současnost. Tradiční písemné prameny, podobně ikono-

grafické, mají omezenou výpovědní hodnotu. Skalní rytiny jsou proto vedle nálezů z archeologických situací důležitým zdrojem poznání naší minulosti.

Je v oblasti skalních rytin Český ráj něčím výjimečný?

Český ráj je zajímavý častým vyobrazením ženských gynekomorfních symbolů v podobě rytých kosočtverců v souvislosti s lámáním a zpracováním kamene v 18. a 19. století. Některé kosočtverce mají jen okolo 10 cm, známe i půlmetrové. Vůbec největší, který jsme dokumentovali, má výšku 75 cm. Kromě těchto symbolů se v místech historické těžby setkáváme s vyobrazením dvojšpicu, žebříků, kopáčů - motyk. Tato vyobrazení známe stejně tak z ostatních pískovcových oblastí severních Čech, podobně jako ze Žitavských hor. Kosočtverce jsou však zcela charakteristické pro Český

ráj.

Takže už před pár staletími ryli lidé do skal kosočtverce? Myslel jsem, že je to záležitostí dnešních pubertáků.

Na tento geometrický objekt existují dva pohledy. Zatímco dnes si podobná zobrazení spojujeme s vulgárními projevy, předpokládáme, že v lidovém prostředí starých kameníků představoval kosočtverec symbol plodnosti, spojovaný s úspěchem. Vyrytí či vysekání kosočtverce do skály mohlo být symbolickým aktem, jímž měl být zaručen úspěch při práci a odvráceno případné nebezpečí. Vyobrazení kostela, jakožto projevu pobožnosti, pohromadě s rytými kosočtverci se tak nemusí vůbec vylučovat. Něco podobného známe například z židovského prostředí. V kabale existuje pečeť s kosočtverečným motivem, související se zdravím a úspěchem v obchodě a podnikání.

Co falzifikáty starých rytin, existují?

Provést napodobeninu historického nápisu teoreticky lze. Abychom však falzifikát úspěšně zaměnili se skutečnou dobovou rytinou, to si dovedu špatně představit. Takový člověk by musel být znalý paleografie, zvládnout techniku provedení a hlavně nahradit zub času. V jeskyni Husova kaple v oblasti Drábovny se nachází rytý nápis „roku 1636 se zde skrýval M. Krocínovský Kněz českobratrský“, který podle provedení písma datujeme do začátku 20. století. Zde ale nejde o úmyslné falzum, spíše o připomínku možné historické události.

Známe i rytiny z Českého ráje v jiných jazycích?

Jistě. Novodobé arabské nápisy provedené uhlem v přírodní rezervaci Údolí Plakánek.

Z Maloskalské Drábovny známe nápis „Záznamy z Lazurových skal“ v tchajvanské čínštině nebo arabsky psané jméno Medždi. A pak již zmíněná azbuka. V Klokočských skalách jsme dokumentovali vzácné hebrejské nápisy z 18. století.

Jak vlastně probíhá vaše práce?

Dokumentační tým je obvykle tvořen proškolenými dobrovolníky z řad posluchačů vysokých a středních škol a profesionály z oborů humanitních, případně též přírodních věd. Vymezené území dokumentátoři systematicky procházejí a zaznamenávají všechny zjištěné rytiny a další pozůstatky lidské činnosti v pískovci. Od roku 2001 se terénního výzkumu zúčastnilo již 84 osob. Základním výstupem jsou dokumentační karty, které spolu s fotografickou dokumen-

tací, podrobnými mapovými podklady a plány tvoří unikátní archiv zaměřený speciálně na rytiny a ostatní skalní nápisy v krajině Českého ráje a ostatních pískovcových terénů severních a severovýchodních Čech. Dokumentační karty evidují nejen objekt samotný a přesnou lokalizaci, ale i stupeň zachovalosti, poškození, jeho přístupnost v terénu, rozměry, hloubku rytí atp. Archivované položky představují základnu pro další badatelskou práci nejen v oblasti antropologických věd (historie, archeologie, sociologie, psychologie), ale výsledky terénních prací umožňují využití pro potřeby ochrany přírody či některých přírodovědných disciplín, například geologie.

Tomáš Lánský